

Actueel

John Rawls, grondlegger van het moderne politieke denken

Philippe Van Parys

John Rawls, gedoctoreerd te Princeton, professor te Cornell en later te Harvard, had slechts enkele verdwaalde artikels gepubliceerd vooraleer hij, op vijftigjarige leeftijd, een lang gortdroog boek liet verschijnen, waarvan niemand had kunnen voorzien – hijzelf nog het minst – in welke mate dit het politieke denken zou omwentelen.

In weerwil van de praktische implicaties die het aan de extreem linkerzijde van het Amerikaanse politieke spectrum plaatsten, werd zijn *A Theory of Justice* (1971) in een mum van tijd de verplichte lectuur bij uitstek voor het onderwijs van moraalfilosofie en sociale filosofie aan de universiteiten van de Verenigde Staten. De rituele oppositie tussen Rawls en de utilitaristen, daarna de libertairen, dan de communautaristen en, bij gelegenheid, het analytisch marxisme of de ethica van de communicatie, hielp handboeken en bloemlezingen te structureren. Tegelijkertijd werd het boek vertaald in verschillende talen – dit jaar nog het Arabisch – en verspreidde het zich over alle continenten.

In de ontelbare discussies die het boek heeft losgemaakt, is Rawls zelf zeer zelden direct tussengekomen. Hij heeft zich daarentegen wel omstandig ingespannen om verschillende gezichtspunten verder te verduidelijken in de opeenvolgende uitgaven van zijn cursusnota's, die ten slotte gepubliceerd werden onder de titel *Justice as Fairness* (2001). Hij heeft ook een reflectie ondernomen over de vooronderstellingen van zijn benadering, doorheen een reeks essays die later geïntegreerd werden in zijn *Political Liberalism* (1993). Ten slotte heeft hij in *The Law of Peoples* (1999), dat geschreven werd terwijl hij streed tegen een aftakelende gezondheid, de kwestie aangepakt hoe zijn conceptie van rechtvaardigheid opgevat moet worden, om op mondiale schaal toegepast te worden.

Als tegenpool van de jongere Robert Nozick, de briljant spreker en virulent debateerder die januari vorig jaar overleed, heeft Rawls zich op één centraal groots project gestort, dat hij ruim een halve eeuw heeft nagevolgd met een onophoudelijke integriteit en een voorbeeldige bescheidenheid. Dit zonder enige concessie aan de waan van de dag, noch de nood bij gelijk wie in de gunst te vallen. Hoe kunnen we het buitengewone succes van het ernstige oeuvre dat er het product van is verklaren? In de eerste plaats zonder twijfel door de zorg die Rawls in het redigeren ervan gestoken heeft. Beschermd van elke druk om snel en veel te publiceren, heeft hij zich de tijd gegeven aanpalende kwesties van elk van zijn beweringen in de diepte te overdenken en misverstanden en tegenwerpingen te anticiperen. Zoals misschien zo velen

die zich aan een kritiek gewaagd hebben na grondige lectuur, is het me meer dan eens overkomen om over hem te denken zoals Pascal, geloof ik, over God sprak: dat een beetje reflectie ervan verwijderd, maar dat veel denken je er terug naartoe leidt. Het is evenwel in de inhoud zelf van *A Theory of Justice*, in het sterke en precieze antwoord dat het levert op de vraag wat een rechtvaardige samenleving is, dat men de voornaamste reden van de enorme impact moet zoeken.

Gedefinieerd door twee bekende principes (die er in feite drie zijn), is een rechtvaardige samenleving in de eerste plaats een samenleving waarin alle leden volledig en gelijk de ‘mensenrechten’ genieten, meer bepaald een reeks behoorlijk gespecificeerde fundamentele vrijheden. Ze is, vervolgens, een samenleving waaruit elke vorm van discriminatie verbannen is: binnen de grenzen die opgelegd worden door de fundamentele vrijheden – en die met name de afschaffing van de familie verhinderen –, moet alles ondernomen worden dat alleen de aangeboren talenten op een legitieme wijze de toegangskansen tot diverse sociale posities kunnen bepalen. Ten slotte is het zo, dat er in een rechtvaardige samenleving slechts sociaal-economische ongelijkheden kunnen zijn, in de mate dat deze toelaten, dat zij die de minst voordelige sociale posities bekleden, een meer duurzame toegang tot sociaal-economische voordelen hebben, dan in elk andere meer egalitair arrangement. Rechtvaardigheid bestaat er met andere woorden niet in, om de optelsom van alle sociaal-economische voordelen zoveel als mogelijk op te blazen, noch om in de verdeling zo veel als mogelijk gelijk te schakelen, maar om – op duurzame wijze – het kleinste deel van de koek zo groot mogelijk te maken.

Een dergelijke opvatting van rechtvaardigheid impliceert geen *a priori* verwerping van de markt. Ze staat evenwel zeer ver verwijderd van de bekrachtiging van een gedereguleerd kapitalisme. Ze legitimeert evenmin een kapitalisme dat geflankeerd is door een welvaartstaat die de vele uitgesloten van de markt opvangt. Daarentegen staat er niks een ‘liberaal socialisme’ in de weg, waarbij een publiek bezit van de productiemiddelen gecombineerd wordt met een vrije beroepskeuze die een performante arbeidsmarkt compatibel zou maken met een efficiënte allocatie van hulpbronnen. Evenmin staat ze een ‘democratie van eigenaars’ in de weg, waarbij een privé bezit van de productiemiddelen met een dusdanige verspreiding van kapitaal en kwalificaties gepaard gaat, dat de toegespitste en stigmatiserende interventies van de welvaartstaat overbodig zouden worden.

Een dergelijke opvatting van sociale rechtvaardigheid, die hier in zeer brede lijnen geschetst werd, leunt aan bij de imposante ‘contractualistische’ traditie van Kant, die Rawls hernieuwd heeft met zijn bekende notie van de ‘originele positie’. De ‘originele positie’ is een fictieve situatie die gekenmerkt wordt door het nastreven van het persoonlijk belang, achter een sluier van onwetendheid die verplicht tot onpartijdigheid. Zich snel onttrekkend aan de kring van filosofen alleen, is de Rawlsiaanse opvatting van verdelende rechtvaardigheid spoedig geïnfilterd geraakt bij de economen. Vaak hebben zij gemeend, dat Rawls simpelweg voorstelde om de maximalisatie van het gemiddelde welzijn, de centrale notie van de utilitaristische Vulgaat waarvan zij doordrongen zijn, te vervangen door de maximalisatie van het minimale welzijn. Ze zijn echter geleidelijk aan gaan inzien dat hij een veel radicaler alternatief tegenover het

utilitarisme plaatste, dat evengoed rekening houdt met overwegingen van economische efficiëntie, maar daarnaast stevig verankerd is in een veel plausibeler ethisch kader, waarin plaats weggelegd is voor de fundamentele vrijheden en de prioritaire bekommernis om de minst bedeeden.

Als Rawls stof tot denken aan zowel filosofen als professionele economen heeft geleverd, ligt zijn belang eigenlijk nog meer in het feit, dat hij onze generatie de intellectuele basis kon leveren die zij nodig had, om haar visie op een haalbare en wenselijke toekomst te herformuleren. Op de enige van zijn lessen die ik heb kunnen bijwonen, spoorde Rawls zijn studenten te Harvard aan om, wat er ook zou gebeuren – het was de lente van 1990 –, het marxisme te blijven bestuderen. Maar voor velen die gehecht blijven aan de grote idealen van gelijkheid en vrijheid die aan de basis liggen van modern links, kan het marxisme niet langer de betekenis kennen die het gehad heeft voor de generatie vóór ons.

Voortaan vormt het werk van Rawls het onvermijdbare baken, om na te denken over wat er nodig is om onze samenleving en onze wereld minder onrechtvaardig te maken.

In het oeuvre van de meester, dat vandaag definitief afgesloten is, zullen we geen kant-en-klare antwoorden vinden op ons veelvoud aan vragen, maar wel een helder en solide denken dat ons kan leiden en inspireren. We vinden er ook de overtuiging, die tot het einde toe zijn levenslange inspanning heeft gevoed, dat de redelijke argumentatie in staat is om egoïsmen en passies te temmen. Niet altijd, natuurlijk. Maar toch een beetje meer dankzij Rawls. En zoveel meer als we met velen zijn, die over disciplines en landen heen, het type politiek denken, dat hij magistraal heeft geïllustreerd, niet alleen gaan bestuderen maar ook gaan beoefenen.

Philippe Van Parijs, professor aan de Université catholique de Louvain (UCL), Chaire Hoover d'éthique économique et sociale

(oorspronkelijk in het Frans verschenen in Le Monde, 26 november 2002, vertaling: Dirk Jacobs)